

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ارضى للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 - Yıl / Year : Sonbahar / Autumn 2019 - Sayı / Issue : 4

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2 – Sonbahar / Autumn 2019 - Sayı / Issue: 4

ISSN: 2564-7903

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

SİYASET VE FIKIH

Yazar: Ahmet Yaman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 174 s.

Abdurrahim Bilik*

Geliş Tarihi : 15 Ekim 2019
Kabul Tarihi : 25 Ekim 2019

Fıkıh, Kelam ve İslam Felsefesi gibi alanların siyaset hakkındaki kendi zaviyelerinden açıklamaları, siyasetle ilgili zengin bir İslamî literatürün oluşmasını sağlamıştır. Bunun yanında daha çok devlet idaresi tecrübesine sahip kişilerce kaleme alınmış olan *siyasetnameler*, âdâb literatürü ve Osmanlı döneminde kaleme alınan *ıslahatnâmeler*, genel olarak hitap ettiği idareciye kendi iktidarı çerçevesinde nasıl davranması ve uzun vadede ne gibi tedbirler alması gerektiğine dair öğütlerde bulunmakta ve görülen aksaklıkların sebeplerini ve çözüm önerilerini barındırmaktadır.¹ Bununla beraber ulema ve ümera arasındaki ilişki sadece ulemanın ümerayı doğru olana yönlendirmesi biçiminde tahakkuk etmemiş, kimi idareciler de belli başlı konularda ulemayı yönlendirmeye çalışmıştır. Bu yönüyle söz konusu iki sınıf arasında tarih boyunca farklı dozajlarda olsa da çift yönlü bir etkileme gayretinin var olduğunu söylemek mümkündür.

Güç erkini elinde bulunduran idarecilerin temsil ettiği siyaset mekanizması ile insanlar arasındaki ilişki açısından adaleti gerçekleştirmeyi, bu yönüyle güçlü olanın güçsüz olana zulmetmesini engellemeyi de amaç edinen fıkıh arasındaki ilişki, asırlar süren tecrübesiyle her dönemde insanlığa söyleyecek sözü olan çok değerli bir çalışma alanıdır. Bu alanın inceliklerini günümüz okuyucusu ile buluşturmak adına bir taraftan İslam siyaset düşüncesine dair klasik eserler tercüme ve tahkik edilmekte, diğer yandan da özellikle siyaset ve fıkıh arasındaki ilişkiye dair genel ve spesifik akademik çalışmalar yürütülmektedir.²

Bu alanda yazılan önemli eserlerden biri de, fıkıh alanındaki kıymetli çalışmalarıyla bilinen Ahmet Yaman'ın kaleme aldığı *Siyaset ve Fıkıh* isimli eserdir.³ Burada değerlendirmesini yapmaya çalışacağımız söz konusu bu eser, İslam siyaset düşüncesi alanındaki çağdaş çalışmalar arasında öncü bir özelliğe sahiptir. Yaman, siyaset ve fıkıh ilişkisinin çeşitli yönlerine ilgi duyan ve bu alanlarda birçok akademik çalışmaya imza atan bir isimdir. Yazarın konuyla ilgili olarak özellikle İslam hukukunda uluslararası ilişkiler, İslam devletler hukukunda savaş, hilafet saltanat ilişkileri ve klasik dönem Müslümanların reel siyaset

* Dr. Arş. Gör. Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. abdurrahimbilik@trakya.edu.tr. Orcid Id: 0000-0001-5442-0455.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atf / Citation: Bilik, Abdurrahim. "Ahmet Yaman, *Siyaset ve Fıkıh*. İstanbul: İz Yayıncılık". *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* / 4 /Ekim 2019): 86-90.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hızır Murat Köse, "Siyaset", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 294-299.

² Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Çeviri Yayın Dairesi Başkanlığı'nın "İslam Siyaset Düşüncesi Projesi" kapsamında bu alandaki çalışmaları için bkz. Yazma Eserler Kurumu, "İslâm Siyâset Düşüncesi Projesi", erişim: 14 Ekim 2019, http://www.ceviriyayim.yek.gov.tr/Home/Index_?n_id=39

³ Bu eser ilk olarak 2004 yılında Konya'da "*İslam Hukukunun Oluşum Süreçlerinde Siyaset Hukuk İlişkisi*" ismiyle Yediveren Kitap tarafından yayınlanmıştır. Biz bu değerlendirmede 2015 yılında İz Yayıncılık tarafından "*Siyaset ve Fıkıh*" ismiyle yayınlanan nüshayı kullandık.

anlayışı, Ebu Hanife'nin siyasî duruşu, Osmanlı pozitif hukukunun şer'iliği ve İslam kamu hukuku gibi alanlarda çeşitli akademik yayınları olmuştur.

Söz konusu bu eser, önsöz ve sonuç/değerlendirme dışında bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte kavramsal çerçeve çizilmekte ve alanın tespiti yapıp çalışmanın yöntemi belirtilmekte, birinci bölümde siyaset fıkıh ilişkisinin teorik boyutları, ikinci bölümde ise bu ilişkinin pratik boyutları incelenmektedir. Giriş kısmında yazar bu çalışmayı neden kaleme aldığını şöyle ifade etmektedir:

“İşte bu araştırmada, siyaset-fıkıh ilişkisinin zaman zaman görülen ideal veya en azından olumlu örnekleri bir tarafa bırakılarak, değişik başlıklar altında siyasetin, fıkıhın oluşum süreçlerinde, onun önünde nasıl engel olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.”⁴

Ahmet Yaman'ın *Siyaset ve Fıkıh* isimli çalışması, isminden hareketle her ne kadar siyaset ve fıkıh ilişkisinin farklı boyutlarını ele alacağı izlenimini oluştursa da, yazar çalışmasının giriş kısmında eseri kaleme alma sebebini açıklayarak, eserin yazılış amacının siyasetin fıkıh üzerindeki olumsuz etkilerini gözler önüne sermek olduğunu ifade etmektedir.

Yaman, siyasetin fıkıhın oluşum süreçlerine olumsuz etkisine Emevî ve Abbasî uygulamalarından örnekler sunmanın yanında Osmanlı tatbikatına da yeri geldikçe değineceğini belirtmektedir.⁵ Yazar, eser boyunca tarih üstü olması gerektiğini belirttiği değişmeyen ilkeler ışığında konuyu yorumlamaya çalışacağını belirtip ilgili çalışmanın fikhî bakış açısının yanında hukuk düzeninin anlaşılması için gerekli olduğunu belirttiği tarihî ve sosyolojik bir bakış açısı sunmayı da hedeflediğini ifade etmektedir.⁶

Siyaset fıkıh ilişkisinin teorik boyutlarının ele alındığı birinci bölüm⁷, beş temel başlıkta ele alınmaktadır. Bu bölümdeki ilk başlık hilafetin saltanata dönüşmesini ve Müslümanların kamu hukuku anlayışını konu edinmektedir. Bu başlıktaki temel iddia; ilk Emevî halifesi Muaviye'nin *“Bizim yönetimimize eleştiride bulunmadıkları sürece ben, insanların konuşmalarına karışmam”* sözünde açıkça ifade edildiği üzere, idarecilerin kendi meşruiyetlerini ve yetki alanlarını sorgulatmamak için fukahanın kamu hukuku alanında söz söylemelerini kısıtlamaya çalıştıkları, buna mukabil ulemanın da *“Despot ve zalim bile olsa bir idarecinin varlığı, anarşinin kol gezmesinden daha iyidir (امام غشوم خير من فتنه تدوم)”* ilkesini benimseyerek, kamu hukukunda söz söylemekten mümkün olduğunca geri durduğudur. Bu bölümdeki ikinci başlık siyaset ve maddî yönü itibariyle sünnet ve hadis ilişkisine odaklanmaktadır. Bu başlıktaki temel iddia; Ebu Hureyre'nin (ra) *“Allah Resul'ünden iki kap dolusu ilim öğrendim. Bunlardan birisini açıkladım; diğerini de açıklasaydım boynum giderdi”* ifadesinden hareketle siyasi baskılar nedeniyle kimi hadislerin rivayet edilemediğidir. Bunun yanında; sahabenin faklı beldelere dolaşmasının engellenmesinde siyasetin kısmen etkili olduğu, siyaset baskısı nedeniyle bazı hadislerin ulaşamadığı bölgelerde fukahanın yanlış içtihatlarla bulunduğu, günün siyasetiyle uyuşmayan hadis metinlerinin tevil edildiği ve hadisin rivayet zincirinde yer alan bazı isimlerden ötürü kimi hadislerin günün yönetimi tarafından siyasi amaçlarla engellendiği de bu başlıkta ilgili örnekler üzerinden iddia edilmektedir. Bu bölümdeki üçüncü başlık hukukun kaynaklarını tesbit ve yorumlamada

⁴ Ahmet Yaman, *Siyaset ve Fıkıh*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 16.

⁵ Yaman, *Siyaset ve Fıkıh*, 18.

⁶ Yaman, *Siyaset ve Fıkıh*, 19.

⁷ “Siyaset Fıkıh İlişkisinin Teorik Boyutları” isimli birinci bölüm için bkz. Yaman, *Siyaset ve Fıkıh*, 25-81.

siyasetin etkisini konu edinmektedir. Bu başlık fikhın Kuran'dan sonra temel ikinci kaynağı olan hadisler üzerinden ele alınmaktadır. Bu başlık altında ortaya konulan temel iddia, siyasi parçalanmanın hangi hadis senetlerinin kabul edileceği üzerinde etkili olduğu, bunun sonucunda da farklı adalet kriterleri ve furu' hükümlerin ortaya çıkmış olduğudur. Yazar bu iddiasını kimi çevrelerde hadis ravisinde Şii imamı övüp övmemenin bir adalet kriteri olarak kabul edildiği ve saltanatın aktarılmasında miras hukukundan hareketle öz amcaoğlunun baba bir amcadan önce kabul edilip edilmeyeceği tartışmaları üzerinden ele almaktadır. Yazar, Malikî çevrelerce benimsenen amel-i ehli Medine delilinin, İmam Malik tarafından Medine'nin yaşlılarının din görüşünü, genç Emevîlerin lakaytlığına veya garnizon şehirlerinin kabile uygulamalarına tercih edilmesi amacıyla benimsendiği görüşüne, tamamıyla katılmadığını belirterek işaret etmektedir. Bu başlıktaki temel iddialar; icma delilini sadece ilk üç halifenin hâkimiyetindeki sahabelerle sınırlama çabaları, siyasi amaçla mevaliyi hakir gören ve Arapları yücelten hadislerin uydurulduğu yaklaşımı, fitnelerden sonra teknik anlamda isnad zaruretinin ortaya çıkması ve faiz gibi konularda siyasi amaçlarla sahih hadisleri zayıflatma çabaları gibi konular üzerinden ortaya konulmuştur. Siyaset fikh ilişkisinin teorik boyutlarının ele alındığı birinci bölümdeki dördüncü başlıkta siyaset-i şer'iyye kavramı incelenmekte ve bu kavramın anlam kaymasına uğratıldığı iddia edilmektedir. Yazar bu başlığı had - tazir, şeriat - kanun, hükmü'ş-şer – hükmü's-siyase ve para vakıfları gibi konu ve kavramlar üzerinden ele almakta ve Yavuz Sultan Selim'e atfen ifade edilen "*Selatin-i izam her ne ederlerse kanun odur*" sözü ve benzerleri üzerinden fukahanın devlet erkânınca kabul edilip yürürlüğü konulan uygulamalarda, itiraz etmemeleri yönünde baskıya maruz kaldıklarını iddia etmektedir. Bu bölümdeki son başlık hile-i şer'iyye probleminin kurumsallaşmasında siyasetin rolünü incelemektedir. Bu başlıktaki temel iddia, yönetim baskısından kurtulmak amacıyla özellikle zekât, nikâh, talak, yemin ve şüf'a gibi konularda fukahanın halk lehine dolambaçlı yollara sapmak zorunda kalmış olduğudur. Yazar bu konuyu zekat ve yemin örnekleri üzerinden ele almaktadır.

İkinci bölümde siyaset fikh ilişkisinin pratik boyutları altı başlık altında ele alınmaktadır.⁸ Bu bölümdeki ilk başlık yönetimin dindarlık düzeyini ve bu düzeyin fikhın toplum vicdanındaki konumuna etkisini incelemektedir. Yazar bu başlığı yöneticilerin fikhın çeşitli alanlarındaki hükümlerine karşı lakayt tavırları üzerinden açıklamaktadır. Bununla beraber yöneticilerin bu tutumlarının halk üzerinde nasıl olumsuz etkiler oluşturduğuna dair eserde verilen sınırlı sayıdaki örneklerin, konunun daha iyi anlaşılması açısından arttırılması gerektiğini iddia etmek mümkündür. Bu bölümdeki ikinci başlık ırkçı siyasi anlayışlar ve fikh arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Yazar bu konuyu hilafetin Kureyşiliği, evlilikte küfüvvet, mevali fakihler ve savaşlarda acem silahlarının kullanılması meseleleri üzerinden ele almakta ve ırkçı anlayışların verilen ilgili meseleler üzerinde olumsuz yönde etki ettiğini iddia etmektedir. Bu bölümdeki üçüncü başlık fikh edebiyatının tür zenginliği ve muhteva açılımında siyasetin etkisini konu edinmektedir. Bu başlıkta ortaya konulan temel iddia, siyasetin etkisinden ötürü fukahanın başta devletle ilgili konular olmak üzere birçok konuda görüşlerini özgürce ifade edemediğidir. Yazar bu iddiasını Ebu Hanife'nin Kitabı's-Siyer, İmam Muhammed'in Kitabı'l-İkrah eserleri ile Cessas ve Serahsi'nin ilgili konudaki bazı ifadeleri üzerinden temellendirmektedir. Bu bölümdeki dördüncü başlık siyasi baskılar ve

⁸ Siyaset Fikh İlişkisinin Pratik Boyutları" isimli ikinci bölüm için bkz. Yaman, *Siyaset ve Fıkıh*, 81-151.

ictihadî faaliyetlerin seyri arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Buradaki temel iddia, idarecilerin ilgili uygulamalarının fukaha tarafından, sonradan kabul görmeyenleri olsa da genellikle bir biçimde tevîl edilip fıkıh eserlerine girmiş olduğudur. Yazar bu iddiasını idarecilerin vermiş olduğu cezaların kanuna uydurulması, fiiliyata geçmeyen silahlı isyancıların durumu, veliaht tayini (velayetü'l-ahd), biat yemini ile ilgili olarak ikrah altında boşama ve henüz evli olmayanların mutlak boşama yeminleri (emanetü'l-bey'a, el-beyatü'l-Haccaciyye), ezanda kişiye özel tesvib, uluslararası anlaşmalarda "Allah, Muhammed ve İsa" üzerine yemin, imamın izni olmadan cemaatle namaz, aynı mescidde ikinci cemaat, namaz veya hutbede burnu kanayan imamın hazır bulunan idareciden izin alarak mı çıkması gerektiği, vezirlik gibi kamu görevlerine zımmîlerin atanması, daru's-sulh ve daru'l-ahd kavramlarının ortaya çıkışı gibi meseleler üzerinden temellendirmeye çalışmaktadır. Siyaset fıkıh ilişkisinin pratik boyutlarının ele alındığı ikinci bölümdeki beşinci başlıkta yürütme organının yargıya müdahalesi ve yargının siyasallaşması konusu ele alınmaktadır. Buradaki temel iddia, yargının siyasilerin baskılarından kurtulamadığı ve bu yüzden kadılar tarafından aslında fıkhıya uymayan bazı kararlar alınmiş olduğudur. Yazar bu iddiasını; Ebu Hanife gibi tanınmiş alimlerin resmi vazife almayı reddetmeleri, Ebu Şureyh gibi otoriter kadılara dahi siyasilerden talimatlar geldiği, siyasilerin kadılara yönelik sürgün ve suikast uygulamaları gibi örnekler üzerinden temellendirmektedir. Yazarın burada Osmanlı uygulamasına dair IV. Murad'ın İznik Kadısından sonra Şeyhü'l-İslam Ahizade'yi de öldürmesine dair verdiği örnek dikkat çekicidir. Bu bölümdeki son başlık sivil fıkıh eğitimi ile siyaset arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Yaman, kitabın tümündeki tavrına paralel olarak bu başlıkta da siyasetin fıkıh eğitime müdahale ettiğini ve olumsuz etkilediğini iddia etmektedir. Yazar bu iddiasını siyasi baskılarla yasaklanan veya bazı bölümleri hazfedilen eser örnekleri, Afrika'da genel olarak Malikî mezhebinin lehine Hanefî mezhebinin yasaklanması ve medreselerde sadece belirli âlimlerin eserlerinin okutulmasının siyasiler tarafından istenmesi örnekleri üzerinden temellendirmektedir.

Sonuç ve değerlendirme kısmında yazar, kitabın kısa bir özetini yaptıktan sonra çalışmasından da fark edildiği üzere geçmişte her ne kadar baskı olsa da siyasetin fıkhı tamamıyla yürürlükten kaldırmadığını, bunun Türkiye açısından Cumhuriyet tecrübesine özel bir durum olduğunu belirtmektedir. Bu tecrübe özelinde fıkhın yürürlükten kaldırılmasına kısaca değinen ve bu sürecin hukukî gerekçelerinin tam olarak bilinemediğine işaret eden yazar, son olarak fıkıh açısından devletin ne denli önemli olduğunu açıklayarak bu değerli çalışmasını bitirmektedir.

Siyasetin fıkıh üzerindeki etkileri üzerine zengin bir kaynakça ve akıcı bir üslupla kaleme alınan bu eserin en büyük artlarından birinin, siyasetin fıkıh üzerindeki olumsuz etkilerini görmek isteyen bir okuyucuya genel bir bakış sunması ve siyasetten doğrudan etkilenen fikhî meseleler dair bir farkındalık oluşturması olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber bu açıdan eserin Türkçe literatür arasında ilkler arasında yer aldığı göz önünde bulundurularak bu eserin siyaset fıkıh ilişkisine dair derinlemesine çalışmak isteyenler için bir giriş mahiyetinde olduğu unutulmamalıdır. Yazar, eserin bu genel karakterini, aynı konuda kendisinden önce yazılmış örnek alabileceği herhangi bir monografik araştırmanın bulunmamasının kendisinin çalışmasını bu yönde olmasına etki ettiğini de belirterek, önsözde şöyle ifade etmektedir:

"Siyaset-fıkıh ilişkisinin değişik alanlardaki yansımalarını araştırmayı gaye edinen bu tetkik, kapsadığı konulara son şeklini vermiş olmaktan çok,

meseleleri ortaya koyup kimi tarihî ve sosyolojik gerçekleri tesbit eden bir giriş mahiyetinde görülmelidir.”⁹

Bu özelliğinden hareketle eserin nisbeten zayıf kaldığı yönleri şöyle sıralamak mümkündür: İsimden hareketle ilgili eserde siyaset ve fıkıh ilişkisinin karşılıklı etkileşiminin incelendiği anlaşılrsa da esasında söz konusu bu eser siyaset mekanizmasının fıkıh üzerindeki olumsuz etkilerini konu edinmektedir. Bu yönüyle başlık ve içeriğın tam olarak örtüşmediğini söylemek mümkündür. Eserin ilgili literatür için bir giriş mahiyetinde olduğu göz önünde tutularak, eserde yer alan her başlığın müstakil olarak çalışılmayı hak edecek kadar geniş olduğu unutulmamalıdır. Burada genel olarak yer verilen iddia ve örneklerin her birinin farklı coğrafya ve tarihlerde nasıl karşılık bulduğu, devam niteliğindeki çalışmalarla ayrıntılı olarak incelenmeyi hak etmektedir. Bundan hareketle eserde özellikle bazı başlıkların çok kısa biçimde ele alındığı görülmektedir. Siyasetin, genel olarak İslâmî ilimlerin özelde fıkıh ilminin gelişimine olumsuz tesir ederek yön verdiği yönündeki oryantalist iddialara, yazar kendisinin katılmadığını ve yer yer ilgili iddialara cevap veren akademik çalışmalara dipnotlarda işaret ederek, zaman zaman atıfta bulunmaktadır. Bununla beraber yazarın söz konusu iddialara karşı savunduğu görüşler ve delillerini, kısa da olsa daha net bir şekilde ifade etmesi gerektiğini iddia etmek mümkündür. Yukarıda da belirtildiği üzere yazar söz konusu bu eserinde siyasetin fıkıh üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanmaktadır. Bundan hareketle eser boyunca bu minvalde örnekler sunulmaktadır. Bununla beraber fıkıhın siyaset üzerindeki olumu tesirlerinin olup olmadığı, şayet olmuşsa örneklerinin ve boyutlarının neler olduğu konusuna eserde değinilmemektedir. Eserin bu özelliğinin okuyucu açısından fıkıhın siyasete hiçbir olumlu etki etmediği şeklinde bir izlenim oluşturmaması için giriş kısmında, ulemanın siyasetin yanlış mecraya girdiğini düşündüğü hususlarda yöneticilere tavsiyeleri üzerinden ıslah çalışmalarına dair oluşan literatüre yazarın kısa da olsa işaret etmesi iyi olabilirdi. Sonuç itibariyle söz konusu bu eser, zengin içeriği ve ufuk açıcı yaklaşımlarıyla siyaset - fıkıh ve ümera - ulema ilişkilerine ilgi duyan herkesin okuması gereken çağdaş temel eserler arasında yer almaktadır.

⁹ Yaman, *Siyaset ve Fıkıh*, 11.